

Πολιτική Απάθεια και Εξτρεμισμός/Ριζοσπαστικοποίηση: Πολωτικές Τάσεις

ή Δύο Όψεις του Ίδιου Νομίσματος;¹

Βασίλης Παυλόπουλος, *Τμήμα Ψυχολογίας ΕΚΠΑ*

Όσο είναι προφανής η κοινωνική συνάφεια μιας συζήτησης πάνω στη «ριζοσπαστικοποίηση» και την «πολιτική απάθεια», άλλο τόσο συγκεχυμένη και ασαφής παραμένει η νοηματοδότηση των όρων αυτών και –ακόμα περισσότερο– η σκοπιμότητα της χρήσης τους από τον/την εκάστοτε ομιλητή/τρια. Στο επίπεδο της απλής φαινομενολογίας, είναι ενδιαφέρον ότι αναφερόμαστε στους δύο πόλους ενός συνεχούς που μοιάζουν να συνυπάρχουν χρονικά: Από τη μια η αδιαφορία για την πολιτική με όρους καθιερωμένης συμβατικής συμμετοχής (π.χ. εκλογική ψήφος, κομματική ένταξη, συνδικαλιστική δράση) και από την άλλη ο ακτιβισμός και ο εξτρεμισμός ως μορφές ακραίας διαμαρτυρίας που κινείται ή/και ενίοτε ξεπερνά(;) τα όρια της «δημοκρατικής νομιμότητας», κυρίως σε ό,τι αφορά τη χρήση βίας (από τη μεριά των συμμετεχόντων, εννοείται, καθώς η χρήση βίας από τους μηχανισμούς καταστολής ή «προστασίας του πολίτη» είναι αντικείμενο άλλης συζήτησης). Σε κάθε περίπτωση, το δίπολο «απάθεια-εξτρεμισμός» είναι πιο ενδιαφέρον για να το μελετήσει κανείς από την αποκαλούμενη «θεωρία των δύο (ιδεολογικών) άκρων» – η οποία πάντως αποδεικνύεται ανθεκτική στο δημόσιο διάλογο παρά την κατ'επανάληψη κατάρριψή της στο πεδίο της κοινωνικής έρευνας (Παυλόπουλος, 2014).

Πριν συζητήσουμε για το ποιοι είναι οι δημόσιοι λόγοι και αντίλογοι πάνω στα παραπάνω, είναι σκόπιμο να ξεκινήσει κανείς από τις αναπαραστάσεις και ερμηνείες αυτών των φαινομένων στον επιστημονικό διάλογο, πρώτον, γιατί από τον

¹ Προφορική ανακοίνωση στην 1^η Ημερίδα Πολιτικής Ψυχολογίας που οργάνωσε ο κλάδος Πολιτικής Ψυχολογίας της Ελληνικής Ψυχολογικής Εταιρείας, 1 Δεκεμβρίου 2017, Αλεξανδρούπολη.

χώρο αυτό αντλούμε τα θεωρητικά και μεθοδολογικά εργαλεία μας για την κατανόηση των φαινομένων (δεν συζητάμε απλώς ως ευαισθητοποιημένοι πολίτες, αλλά ως κοινωνικοί επιστήμονες) και, δεύτερον, επειδή οι κυρίαρχες συνιστώσες του δημόσιου λόγου αποτυπώνονται έτσι κι αλλιώς αναπόφευκτα και πολλαπλώς στην επιστημονική έρευνα (από τον σχηματισμό των ερευνητικών υποθέσεων μέχρι την επεξεργασία και τη συζήτηση των ευρημάτων).

Τα επιστημονικά κείμενα πάνω στην πολιτική συμμετοχή και τις, ας πούμε, «ακραίες» εκδοχές της (βλ. απάθεια έναντι εξτρεμισμού) χαρακτηρίζονται από ορισμένες αποκαλυπτικές αντιφάσεις. Σε μια ανάλυση περιεχομένου που αποδελτίωσε 770 τέτοια κείμενα από 8 κοινωνικές επιστήμες, οι Banaji et al. (2018) κατέληξαν σε τρεις διαπιστώσεις: Πρώτον, όροι όπως «ενεργητική συμμετοχή» ή «ενεργητική συμμετοχή των Ευρωπαίων νέων» παραμένουν εν πολλοίς θεωρητικά αστήρικτοι και εμπειρικά μη τεκμηριωμένοι, με περίσσειμα άρρητης –πλην εμφανούς– ιδεολογικής μεροληψίας. Σε μια πρώτη ανάγνωση, η «ενεργητική συμμετοχή» λαμβάνει την κανονιστική ερμηνεία του «καλού και υπεύθυνου πολίτη» που ενεργεί πάνω στη βάση δικαιωμάτων και υποχρεώσεων στο πλαίσιο μιας ιδεατής ευνομούμενης δημοκρατίας. Η συγκριτική ανάλυση των όρων, ωστόσο, αποκαλύπτει διαφορετικές νοηματοδοτήσεις μεταξύ ερευνητικών πεδίων και επιστημολογικών ρευμάτων. Δεύτερη διαπίστωση είναι ότι η κριτική διάσταση της ενεργητικής συμμετοχής παραμένει στο περιθώριο της κοινωνικής έρευνας. Μάλιστα, καταγράφεται ασυμμετρία ανάμεσα στις λίγες αναστοχαστικές μελέτες που θέτουν στο επίκεντρο τις ποικίλες ανισότητες και τον ρόλο της εξουσίας, αφενός, και στις πολυάριθμες περιγραφικές, σχεδόν α-θεωρητικές έρευνες, αφετέρου. Η τρίτη διαπίστωση είναι μεθοδολογική: οι περισσότερες εργασίες είναι ποσοτικές έρευνες ή βιβλιογραφικές ανασκοπήσεις, ενώ οι ποιοτικές ή εθνογραφικές μελέτες είναι σαφώς

πιο περιορισμένες. Βέβαια, πίσω από τις μεθόδους συναντάμε ξανά την ιδεολογία, καθώς οι ποσοτικές έρευνες επικεντρώνονται συχνά στη συχνότητα συμπεριφορών που επιλέγει κανείς από ένα δεδομένο κατάλογο (π.χ. πόσο συχνά χρησιμοποιούν οι νέοι τα κοινωνικά δίκτυα για πολιτικούς σκοπούς) και τείνουν να αγνοούν το περιεχόμενο ή άλλα ποιοτικά χαρακτηριστικά (π.χ. ποιοι είναι αυτοί οι νέοι που χρησιμοποιούν τα κοινωνικά δίκτυα και τι ακριβώς κάνουν εκεί).

Η ανάλυση περιεχομένου των Banaji et al. (2018) επισημαίνει επιπλέον την ιδεολογική μεροληψία της επιστημονικής έρευνας σχετικά με τους όρους «ενεργός» (active) και «ακτιβιστής» ή «ακτιβισμός» (activist, activism). Ενώ στα επιστημονικά κείμενα που μελετήθηκαν το επίθετο «ενεργός» εμφάνιζε συσχετίσεις με ουδέτερες έννοιες (όπως «πολίτης», «εκπαίδευση», «συμμετοχή»), από την άλλη μεριά οι όροι «ακτιβισμός» και «ακτιβιστής» συνδέονταν κυρίως με ιδεολογικές τοποθετήσεις (όπως «διαμαρτυρία», «φεμινίστρια»). Έτσι φαίνεται ότι η επιστημονική μελέτη της ενεργού πολιτικής συμμετοχής χάνει τον δεύτερο επιθετικό προσδιορισμό της καθιστώντας το πρώτο επίθετο κενό περιεχομένου. Ενδιαφέρον παρουσιάζει επίσης η μελέτη του όρου «μουσουλμάνος», οι πιο ισχυρές συσχετίσεις του οποίου εντοπίζονται με τους όρους «ριζοσπαστικοποίηση» και «ισλαμοφοβία», δηλώνοντας πιθανώς ένα περιορισμένο και στερεοτυπικό πλαίσιο εμπειρικής μελέτης της πολιτικής συμμετοχής των μουσουλμάνων. Το ερώτημα που τίθεται εδώ είναι αν ο επιστημονικός λόγος αναπαράγει τον δημόσιο διάλογο ή αν η κυρίαρχη ιδεολογία αντλεί ερείσματα από την κοινωνική έρευνα...

Ένας κοινός παρονομαστής στην πολιτική απάθεια και τη ριζοσπαστικοποίηση ίσως έχει να κάνει με την αποσταθεροποίηση των νομιμοποιητικών δομών του συστήματος, η οποία συμβαδίζει με την οικονομική κρίση (είναι ενδιαφέρον, αλλά μάλλον ξεπερνάει τους σκοπούς αυτής της σύντομης

τοποθέτησης το ερώτημα αν οι οικονομικές εξελίξεις πυροδοτούν τις κοινωνικές διεργασίες ή το αντίστροφο). Πάντως, τα εμπειρικά δεδομένα από σύγκριση της ελληνικής πραγματικότητας με άλλες ευρωπαϊκές χώρες δείχνουν μια τάση αυξανόμενης εμπιστοσύνης προς τα εναλλακτικά μέσα ενημέρωσης και αντίστοιχα δυσπιστίας προς τα συστημικά μέσα, η οποία καταγράφεται μόνο στην Ελλάδα και σε καμία άλλη από τις ευρωπαϊκές χώρες που μελετήθηκαν (Macek et al., 2018). Ένα ερώτημα προς διερεύνηση στο σημείο αυτό είναι ποιες παρεμβαλλόμενες μεταβλητές εξηγούν τη στροφή των απογοητευμένων από το σύστημα πολιτών προς την απάθεια ή προς τον εξτρεμισμό (Chryssoschoou, 2018· Pavlopoulos, 2018). Ένα άλλο ερώτημα που δεν έχει διερευνηθεί επαρκώς αφορά στο περιεχόμενο της απάθειας: πρόκειται πραγματικά για πολιτική αδιαφορία ή για αποχή από τους κατεστημένους τρόπους συμμετοχής, η οποία ενδεχομένως συνοδεύεται από την αναζήτηση εναλλακτικών μορφών πολιτικής έκφρασης που οι έρευνες αποτυγχάνουν να καταγράψουν; (Amnå & Ekman, 2014)

Είναι φανερό ότι η παραπάνω σύντομη ανάλυση καταλήγει συνειδητά σε περισσότερα ερωτήματα από ό,τι σε απαντήσεις. Εξάλλου, αποσκοπεί στο να αναδείξει μάλλον ορισμένα ζητήματα, και όχι να τα εξαντλήσει. Με αυτό το σκεπτικό, ίσως συμβάλει τουλάχιστον σε μια ενδιαφέρουσα και δημιουργική συζήτηση...

Βιβλιογραφία

- Amnå, E., & Ekman, J. (2014). Standby citizens: diverse faces of political passivity. *European Political Science Review*, 6(2), 261-281.
<https://doi.org/10.1017/S175577391300009X>
- Banaji, S., Mejias, S., Kouts, R., Piedade, F., Pavlopoulos, V., Tzankova, I., Mackova, A., & Amnå, E. (2018). Citizenship's tangled web: Associations, gaps and tensions in formulations of European youth active citizenship across disciplines. *European Journal of Developmental Psychology*, 15(3), 250-269.
<https://doi.org/10.1080/17405629.2017.1367278>
- Chrysochoou, X. (2018). 'Betrayed believers': The target of influence of extreme right-wing minorities. *International Review of Social Psychology*, 31(1), Article 1. <https://doi.org/10.5334/irsp.38>
- Macek, J., Macková, A., Pavlopoulos, V., Kalmus, V., Elavsky, C. M., & Šerek, J. (2018). Trust in alternative and professional media: The case of the youth news audiences in three European countries. *European Journal of Developmental Psychology*, 15(3), 340–354.
<https://doi.org/10.1080/17405629.2017.1398079>
- Παυλόπουλος, Β. (2014). Ανιχνεύοντας το αξιακό υπόβαθρο της πολιτικής συμπεριφοράς. *Ψυχολογία*, 21(1), 1-20.
https://doi.org/10.12681/psy_hps.23257
- Pavlopoulos, V. (2018). Politics, economics, and the Far Right in Europe: Social psychological perspectives. *Journal of Social Research and Policy*, 9(2), 43-57. <https://drive.google.com/drive/folders/1VYK-OBptnLSqYMGQqPK4X0Wpm2pj5s6J>